

การรวบรวมสารสนเทศชื่อผักพื้นบ้านในชุมชนบ้านดอนดู
ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
Collection of Information indigenous vegetables
in community Don Du Village, Kanthararat Sub-district,
Katharawichai District, Mahasarakham Province

ฉันทนา เวชโอสถศีกดา¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมสารสนเทศพืชผักพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนดู ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม ที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้าน และเพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูและขยายพันธุ์ผักพื้นบ้าน การเก็บข้อมูลผู้วิจัยเก็บข้อมูล โดยการลงพื้นที่จริงและใช้วิธีการ transect walk จาก 3 บริเวณ คือ 1) ที่นา 2) ป่าโคกโจด ซึ่งเป็นป่าชุมชนบ้านดอนดู และ 3) ที่สวน ซึ่งเป็นที่สาธารณะ ชุมชน นำมาใช้ในการปลูกผักปลอดสารพิษของชุมชน ผู้เก็บข้อมูลประกอบด้วยคนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับผักพื้นบ้าน สมาชิกกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ และนิสิตสาขาวิชาสารสนเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม แล้วบันทึกข้อมูลในแบบเก็บข้อมูล จากการศึกษาพบว่ามีผักพื้นบ้าน ทั้ง 3 บริเวณ ทั้งหมด 33 ชนิด เป็นไม้ต้น 13 ชนิด ไม้เลื้อย 7 ชนิด ไม้ล้มลุก 6 ชนิด และอื่นๆ 7 ชนิด การนำไปใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ใช้ประกอบอาหาร และใช้ในการสมุนไพร อีกทั้งยังพบว่าการเก็บพันธุ์ผักพื้นบ้านไว้ขยายพันธุ์ เช่น ผักปลัง และมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์กันภายในชุมชน นอกจากนั้นการปลูกผักของชุมชนยังมีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การปลูกผักต้องบอกกล่าวกับเจ้าที่เจ้าทาง ต้องปลูกในวันพฤหัสบดี และมีการเชื่อเกี่ยวกับนิสัยของปลูกว่าจะทำให้ผักนั้น สวยงามและมีผลผลิตที่ดี

¹ อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาสารสนเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ABSTRACT

The purpose of this study was to gather information on cultivation and use of native vegetables by the Local communities of BanDon Do Khanthararat sub-district, Kantharawichai District, Mahasarakham Province and also to study the ways of protection of native vegetable species. Data was collected by local people and Information Science students, Faculty of Informatics, Mahasarakham University of three areas: 1) the field 2), the community forest and 3), a public land where the local community used to grow vegetables for the community. The data was also collected from the members of the communities, who grow vegetables and have knowledge of local vegetables.

The study found that of the thirty three species of native vegetables, there are thirteen species, is tree, seven species are climbers, six species are herbaceous, and seven species are others. It was also found that to store indigenous vegetable seeds for plan. The community members believe that if the seeds are planted on Thursday, the yield of vegetables is more in quantity with good quality.

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอากาศร้อนชื้น และเป็นถิ่นกำเนิดพืชพันธุ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งภาคพื้นในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่เรียกว่าภาคอีสานนั่นเอง ซึ่งเป็นภาคที่มีผู้คนอาศัยเป็นจำนวนมากและมีพื้นที่มากกว่าภาคอื่นๆในประเทศ ด้วยพื้นดินของภาคอีสานเป็นดินร่วนปนทราย หรือเป็นดินทรายที่แห้งแล้ง ไม่ค่อยจะอุ้มน้ำมากนัก ในการทำการเกษตร แต่พื้นที่ของภาคอีสานก็มีพืชผัก ผลไม้ทั้งที่เป็นพืชป่า และพืชที่ปลูกหลากหลายชนิด พืชผักเหล่านี้มีบทบาทความสำคัญต่อความเป็นอยู่และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในแต่พื้นที่ในเขตภาคอีสานมาเป็นเวลายาวนาน (รัชนีชัย สันติสุข : ม.ป.ป.) ขณะเดียวกันก็มีภัยคุกคามต่อพืชพรรณเหล่านี้

จากฝีมือของมนุษย์ อาทิเช่น การตัดไม้ทำลายป่าทำให้ป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารของ ชุมชนลดน้อยลงไปนอกจากนี้ คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าป่าที่ถูกตัดทำลายนั้น เป็นแหล่งอาหาร เพราะการเก็บพืชผักมาทำอาหารมีเพียงผู้สูงอายุในครอบครัว เท่านั้น ลูกหลานไม่เคยรู้ว่าสิ่งเหล่านั้นมาจากไหนและมีคุณค่าเพียงใดประกอบ กับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป และภัยธรรมชาติทำให้พืชผักพื้นบ้านของ ภาคอีสานลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว และบางชนิดใกล้สูญพันธุ์จึงมีความจำเป็น ที่จะรวบรวมสารสนเทศพืชผักพื้นบ้านของภาคอีสาน อีกทั้งการศึกษาวิชา พฤษศาสตร์พื้นบ้านของการศึกษาวิจััย ที่เกี่ยวกับการนำพืชมาใช้ประโยชน์ จะเน้นแต่ความสำคัญ และคุณค่าทางเศรษฐกิจของพืช เช่น พืชสมุนไพร-เครื่องเทศ พืชอาหาร พืชเส้นใย พืชที่ใช้ในการก่อสร้าง อันเป็นการศึกษาวิชาพฤษศาสตร์ เศรษฐกิจ (Economic botany) มากกว่าที่จะเป็นการศึกษาพฤษศาสตร์พื้นบ้าน ซึ่งมีรูปแบบการศึกษาแตกต่างออกไป เช่น การศึกษาพืชผักพื้นบ้านตามชนบท ที่ได้จากการเก็บหาจากธรรมชาติ หรือจากป่า แตกต่างจากการศึกษาพืชผัก เศรษฐกิจ ที่ได้จากการปลูกในแปลงผักเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามพืชผักพื้นบ้าน หลายชนิด ที่เกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน อาจจะมีศักยภาพ กลายมาเป็นพืชผัก เศรษฐกิจขึ้นได้ในอนาคต หากได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจัง (ธวัชชัย สันติสุข : ม.ป.ป.)

ประกอบกับปัจจุบันแนวคิดทางด้านสุขภาพที่เน้นความสอดคล้อง กับธรรมชาติ ภายใต้เงื่อนไขของภูมิโนเวศน์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งแต่ละ ท้องถิ่นก็มีภูมิปัญญาในการจัดการสุขภาพของตนเอง และการพึ่งพาตนเองได้ ดังจะเห็นว่ามิติการสร้างเสริมสุขภาพชุมชนเป็นวิถีชีวิต วิถีปฏิบัติ ด้านอาหาร และ สมุนไพร พิธีกรรม ประเพณีและระบบการแพทย์พื้นบ้าน ซึ่งจากงานวิจัยระดับ ปริญญาเอกที่พบว่า การดูแลรักษาสุขภาพของชุมชน มีการใช้สมุนไพรทั้งใน ด้านการรักษา การส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันโดยการนำพืชสมุนไพรทั้งใน การบำบัดรักษา ใช้ประกอบในการทำอาหารเพื่อเป็นอาหารเสริมและการส่งเสริม ให้มีสุขภาพดีด้วยการกินอาหารที่ปรุงด้วยพืชผักสมุนไพร ผักพื้นบ้านที่มีสรรพคุณ เป็นยา (กิจปพน ศรีธานี : 2555) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผักพื้นบ้าน อันหมายถึง พรรณพืชผักพื้นบ้านหรือพรรณไม้พื้นเมืองในท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำมาบริโภคเป็นผัก

ตามวัฒนธรรมการบริโภคของท้องถิ่นที่ได้มาตามแหล่งธรรมชาติ จาก สวน ไร่ หรือชาวบ้านนำมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อสะดวกในการนำมาบริโภคนั้น มีความสำคัญยิ่งต่อวิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชนทั้งทางด้านอาหาร สุขภาพ เศรษฐกิจที่เชื่อมโยงไปถึงความเชื่อและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและ ผักพื้นบ้านเหล่านี้ อาจมีชื่อเฉพาะตามท้องถิ่น และนำไปประกอบอาหารพื้นเมือง ตามกรรมวิธีเฉพาะแต่ละท้องถิ่นอาจกล่าวได้ว่า ผักพื้นบ้านมีความสำคัญต่อวิถี ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพอนามัย และอาจถือ ได้ว่าเมื่อนำผักพื้นบ้านมาบูรณาการเข้ากับกระบวนการหรือวิธีการในการประกอบ อาหาร การนำใช้เป็นยารักษาโรคหรือสร้างเสริมสุขภาพ ก็อาจสรุปได้ว่าทั้งตัวพืช ผักพื้นบ้านและกระบวนการและการนำไปใช้ประโยชน์ในแง่ต่างๆ เพื่อให้เกิด ประโยชน์แก่ชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่ควรได้รับการจัดการที่ดีเพื่อประโยชน์ของชุมชนในระยะยาว

ชุมชนบ้านดอนดู่ หมู่ที่ 9 ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด มหาสารคาม ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอกันทรวิชัยจังหวัดมหาสารคาม อยู่ระหว่าง หลักกิโลเมตรที่ 12-13 ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 213 ถนนถีนานนท์ ห่างจาก ตัวอำเภอ 4 กิโลเมตร ชุมชนดอนดู่ถือได้ว่าเป็นชุมชนขนาดกลาง มีจำนวน 115 ครัวเรือน ประชากร 482 คนโดยแยกเป็นชาย 251 คน และหญิง 231 คน ชุมชนตั้งอยู่บนที่ราบลุ่ม มีทรัพยากรสำคัญคือ พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 1,231 ไร่ มีป่าสาธารณะประโยชน์คือ ป่าโคกโจด เนื้อที่ 87 ไร่ ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการ หาอาหารป่า เก็บของป่า พืชผักพื้นบ้านออกจำหน่ายตามฤดูกาลของผักแต่ละ ประเภท และเพื่อบริโภคตามวิถีความเป็นอยู่ในปัจจุบัน (ฉันทนา เวชโสถศกัฎา : 2554) เพื่อเป็นการอนุรักษ์พืชผักพื้นบ้าน และพืชผักพื้นบ้านบางชนิดก็เป็น สมุนไพรของชุมชนบ้านดอนดู่เอาไว้ไม่ให้สูญหายและปรับปรุงพัฒนาใช้ประโยชน์ ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในชุมชนและสังคมในปัจจุบันและ อนาคตให้เกิดความยั่งยืน ผู้วิจัยจึงเห็นถึงความสำคัญของการรวบรวมสารสนเทศ พืชผักพื้นบ้านในป่าชุมชนโคกโจด และบริเวณชุมชนบ้านดอนดู่ ทั้งนี้เพราะพืชผัก พื้นบ้านมีประโยชน์มากมาย ทั้งใช้ในการประกอบอาหารประจำวันของมนุษย์ และสัตว์เลี้ยง เป็นยาสมุนไพรเพื่อใช้ในการบำบัด รักษาโรค ใช้ประกอบพิธีกรรม

ตามประเพณีวัฒนธรรม เหล่านี้ล้วนต้องอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านซึ่งปัจจุบันอาจถูกเลือนลิ่มหรือสูญหายได้ การรวบรวมสารสนเทศพืชผักพื้นบ้านในป่าชุมชนและบริเวณชุมชนบ้านดอนดู่ ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคามจะทำให้ชุมชนและนักวิชาการได้สารสนเทศรายชื่อผักพื้นบ้านที่ขึ้นเองตามธรรมชาติรอบชุมชนบ้านดอนดู่ ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของผักพื้นบ้านและใช้ประโยชน์ซึ่งผลที่ได้จะนำไปสู่การอนุรักษ์ฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์สำหรับชุมชนและใช้สำหรับนักวิชาการในการทำงานใช้อ้างอิง พัฒนาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมสารสนเทศพืชผักพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนดู่ ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ. มหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาถึงการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านของชุมชน
3. เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูและขยายพันธุ์ผักพื้นบ้าน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีทางด้านสารสนเทศเป็นตัวอธิบายว่า การรวบรวมสารสนเทศของผักพื้นบ้านนั้น ต้องมีการวางโครงสร้างของสารสนเทศเกี่ยวกับผักพื้นบ้านและใช้หลักการทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (Ethno botany) อธิบายคุณลักษณะ (Property) ของผักพื้นบ้านในขณะเดียวกัน การวิจัยนี้เป็นการศึกษาสภาพความเป็นจริงที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือผักพื้นบ้านเปรียบเสมือนภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่คนในท้องถิ่นเท่านั้นที่ารู้ถึงคุณลักษณะเฉพาะ และพืชผักบางชนิด ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็เกิดเฉพาะในบางท้องถิ่น บางฤดูกาลเท่านั้น ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงจำเป็นต้องเก็บข้อมูลภาคสนามตามฤดูกาลและจากผู้ที่มีความรู้ในชุมชน ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงใช้หลักการ Transect Walk เข้าไปใช้ใน การวิจัยครั้งนี้ จึงบูรณาการแนวคิดเพื่อพัฒนาเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. การรวบรวมสารสนเทศ ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการสารสนเทศที่มีกระบวนการในการจัดหา รวบรวมสารสนเทศ วิเคราะห์ และจัดกลุ่มสารสนเทศ (มาลีล้ำสกุล : 2549) ในการวิจัยครั้งนี้ได้ประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางการจัดการสารสนเทศเพื่อนำไปจัดการสารสนเทศที่ได้จากแหล่งปฐมภูมิในการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติของพืชผักพื้นบ้าน โดยใช้คนหลายกลุ่มในการกระบวนการจัดการสารสนเทศ เพราะเนื่องจากข้อมูลที่จะทำการรวบรวมนั้นต้องอาศัยผู้รู้ หรือนักปราชญ์ในท้องถิ่น เช่น ปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่มีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้าน และ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดอนดู่ ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม ซึ่งเป็นกลุ่มที่คุ้นเคยกับพืชผักพื้นบ้านในท้องถิ่นที่อาศัย และยังมีประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์กับพืชผักพื้นบ้าน นำมาวิเคราะห์ตามแนวคุณลักษณะเฉพาะของสารสนเทศ (Features of information) ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วนคือ (1) เนื้อหาซึ่งในที่นี้หมายถึง ชื่อคุณสมบัติ ประโยชน์ (2) กายภาพ หมายถึงลักษณะภายนอกของพืช และ (3) บริบท ซึ่งหมายถึง การใช้ประโยชน์ แหล่งที่พบ และอื่นๆ (Baca & Getty Research Institute., 2008)

2. ในส่วนของคุณลักษณะสารสนเทศผักพื้นบ้านนั้น ผู้วิจัยได้อธิบายตามกรอบของหลักการทางพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (Ethno botany) ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพืช และการจำแนกพืชที่กินได้ ซึ่งเป็นพืชผัก พืชสมุนไพร และพืชที่เป็นพิษในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ที่มีการนำพืชผักมาใช้ประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ที่มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ จนเกิดเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นนั้นๆ (ธวัชชัย สันติสุข : ม.ป.ป.) ในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการจำแนกพืชผักพื้นบ้านตามการใช้ประโยชน์และตรวจสอบชื่อทางวิทยาศาสตร์และชื่อวงศ์ของพืชผักพื้นบ้านที่รวบรวมได้จากสามแหล่ง คือ 1) ที่นา 2) ป่าชุมชน และ 3) ที่สวน

3. Transect Walk คือวิธีการในการรวบรวมข้อมูล ที่สามารถทำได้ด้วยตัวคนเดียว หรือเป็นกลุ่มคนด้วยการเดิน โดยมีการวางแผน และเข้าใจวัตถุประสงค์ในการรวบรวมข้อมูล มีการกำหนดพื้นที่ในการเริ่มต้นว่าจะเริ่มที่ไหน และสิ้นสุดที่ไหน ด้วยการมองหา หรือค้นหาสิ่งที่เราต้องการตามที่มีการกำหนดไว้ (Hague, Cliff :n.d.)

การดำเนินการวิจัย

การศึกษาเพื่อรวบรวมสารสนเทศด้านผักพื้นบ้านนั้นผู้วิจัยได้กำหนดการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้วิจัยได้ศึกษาจากงานเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่เคยศึกษามาบ้างแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับชื่อวงศ์ หรือชื่อทางวิทยาศาสตร์ และการศึกษาเกี่ยวกับทางด้าน การเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน โดยเป็นพืชเศรษฐกิจ และการนำไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาหารของแต่พื้นที่ (พินิตนาฏ ลัคนาโฆสิต และคนอื่นๆ : 2537; เตือนใจ นุชดำรง และ ธีรยุทธ สมตน : 2548; บัญญัติ ตะนาวศรี และคนอื่นๆ : 2551; บุญสูง เอกพงษ์, นพมาศ นามแดง และ ทวีศักดิ์ วิยะชัย : 2552)

2. งานภาคสนาม/การรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม งานภาคสนามเป็นงานที่สำคัญยิ่งของการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบมีส่วนร่วม เพราะเป็นการจัดเก็บข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิตามพื้นที่ที่พืชผักพื้นบ้านขึ้นเองตามธรรมชาติ ดังนั้นในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน จึงเป็นการรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากพื้นที่จริง โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญที่มีความชำนาญในพื้นที่และมีความรู้จริงเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน ดังนั้นในการจัดเก็บข้อมูลภาคสนามจึงประกอบไปด้วยองค์ประกอบและกระบวนการที่สำคัญดังนี้

2.1 ทีมวิจัย โดยทีมเก็บข้อมูลจะเป็นผู้ที่อาศัยในชุมชน และเป็นสมาชิกกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดอนดู่ เป็นผู้ที่มีความรู้ประสบการณ์ในการจัดเก็บข้อมูลจากโครงการปลูกผักปลอดสารพิษ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว) ที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการมาก่อนแล้ว

2.2 ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการจัดเก็บข้อมูลร่วมกับสมาชิกของกลุ่มปลูกผักในการที่จะลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูลมี 3 บริเวณดังนี้คือ 1) ป่าชุมชน 2) บริเวณที่นา และ 3) บริเวณที่ทำสวน ซึ่งเป็นที่สาธารณะของชุมชนได้นำมาจัดสรรให้กับครัวเรือนในการปลูกผักปลอดสารพิษ ทั้ง 3 บริเวณนี้เป็นที่สำหรับชุมชนเข้าไปจัดหาพืชผักพื้นบ้านมาโดยตลอด

2.3 ออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยเป็นผู้ออกแบบเครื่องมือในการจัดเก็บข้อมูลรายชื่อพืชผักพื้นบ้านที่ขึ้นเองตาม

ธรรมชาติ ซึ่งรายละเอียดของแบบฟอร์มจะประกอบด้วย ชื่อผักพื้นบ้าน ชื่อท้องถิ่น ลักษณะ ประโยชน์ และ เลขที่ของภาพผักพื้นบ้าน

2.4 แบ่งประเภทของผักพื้นบ้านตามบริเวณที่พบ เพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดกลุ่มในการสำรวจพืชผักพื้นบ้านในครั้งนี้ ได้แบ่งออกเป็น 3 บริเวณที่พบ คือ 1) ป่าชุมชน 2) ที่นา และ 3) ที่สวนผักในการปลูกผักปลอดสารพิษ

2.5 การจัดอบรมให้กับทีมเก็บข้อมูล

2.5.1 สร้างความเข้าใจร่วมกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย กลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดอนดู่ จำนวน 15 คน นิสิตสาขาวิชาสารสนเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 10 คน เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ในการทำการวิจัย และเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชน และนิสิต ซึ่งจะเป็นผู้รวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้เข้าใจตรงกันเกี่ยวกับเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำการวิจัย

2.5.2 การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการ Transact Walk โดยเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นผู้ให้ข้อมูล (Hague, Cliff : n.d.) โดยนิสิตเป็นผู้จัดบันทึกข้อมูล ส่วนชุมชนและกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดอนดู่เป็นผู้ให้ข้อมูล โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ตามบริเวณในการจัดสำรวจข้อมูล คือ 1) บริเวณป่าชุมชน มีชุมชนจำนวน 5 คน นิสิตจำนวน 4 คน 2) บริเวณที่นา มีชุมชนจำนวน 5 คน และนิสิตจำนวน 3 คน 3) ที่สวนผักในการปลูกผักปลอดสารพิษมีจำนวนชุมชน 5 คน และนิสิตจำนวน 3 คน ได้จัดให้มีการสำรวจ เก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 15-30 พฤศจิกายน 2554

3. การวิเคราะห์ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลจากการสำรวจและจัดเก็บข้อมูลจาก 3 บริเวณตามที่กำหนดแล้วนั้น มาตรวจสอบข้อมูล ว่ามีแบบเก็บข้อมูลใดที่ยังไม่สมบูรณ์ หากแบบเก็บข้อมูลใดที่สมบูรณ์แล้ว ให้เพิ่มรูปภาพในแต่ละแบบเก็บข้อมูลนั้นและหากแบบเก็บข้อมูลฉบับใดที่ยังขาดข้อมูลก็ติดต่อกับชุมชนเพื่อนัดวันเวลาในการลงพื้นที่ในการซ่อมข้อมูลที่ขาดไป จากนั้นนำข้อมูลจัดเรียงตามตัวอักษรของรายชื่อผักตามชื่อท้องถิ่น

3.1 การตรวจสอบข้อมูลโดยกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดอนคู่ ด้วยวิธีการสะท้อนข้อมูลกับชุมชน โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมกับ ผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ ด้วยการฉายภาพถ่าย ของพืชผักพื้นบ้านให้ดู และตรวจสอบกับรายชื่อพืชผักพื้นบ้านที่ได้จัดเรียงตามชื่อ ท้องถิ่นจากนั้นปรับแก้ไขข้อมูลจากการสะท้อนข้อมูล

3.2 นำข้อมูลที่ได้รับการแก้ไขจากการสะท้อนข้อมูลแล้วนั้น ส่งให้ กับผู้เชี่ยวชาญทางด้านพฤกษศาสตร์ ตรวจสอบชื่อทางวิทยาศาสตร์ และชื่อวงศ์ ของพืชผักพื้นบ้าน

ผลการศึกษา

1. ประเภทของผักพื้นบ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลของผักพื้นบ้านที่รวบรวมจากปราชญ์ชาวบ้าน ที่สวน และที่นา ของบ้านดอนคู่ ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม พบว่ามีพืชผักพื้นบ้านทั้งหมด 33 ชนิด ซึ่งอาจจำแนก เป็นกลุ่มได้ดังนี้

1.1 พืชผักที่เป็นไม้ต้น 13 ชนิด พืชผักที่เป็นไม้ต้นที่พบมีลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นที่พบในป่าชุมชนและที่นาสวนใหญ่แล้วจะเกิดเองตามธรรมชาติใช้ เวลาในการเจริญเติบโตนานแต่เมื่อโตเต็มที่แล้วก็สามารถที่จะใช้ประโยชน์จาก ดอก ใบ หรือผลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้หลายปีโดยไม่ต้องปลูกใหม่ ตัวอย่าง ผักพื้นบ้านในกลุ่มนี้ประกอบด้วย ต้นมะตูม ต้นมะขาม ต้นกระโดน ต้นขี้เหล็ก ต้นแคบ้าน ต้นผักติ้ว ต้นผักเม็ก ต้นมะกอก ต้นเพกา เป็นต้น

1.2 ผักพื้นบ้านที่เป็นไม้เลื้อย 7 ชนิด ผักพื้นบ้านกลุ่มนี้เป็นพืชผัก ที่ไม่สามารถทรงตัวได้โดยลำพังจึงมักเลื้อยพันต้นไม้ใหญ่หรือสิ่งพุงงเป็นที่ยึด เกาะเพื่อให้ลำต้นเจริญอยู่ได้ ตัวอย่างของผักพื้นบ้านในกลุ่มนี้ประกอบด้วย บวบ เหลี่ยม ผักขจร ผักตำนิล หรือ ตำลึง ผักบุงนา มะระขี้นก ใบย่านาง ผักแว่น เป็นต้น

1.3 ผักพื้นบ้านที่เป็นพืชล้มลุก 6 ชนิดกลุ่มนี้เป็นผักประเภทที่สามารถปลูกที่มีการ ปลูกได้ในระยะเวลาอันสั้นมีการเจริญเติบโตออกดอกติดผลและตายส่วนใหญ่ จึงเป็นพืชผักที่ชาวบ้านปลูกไว้ในสวนหรือขึ้นตามที่สวนและตายไปเมื่อหมดฤดู ตัวอย่างพืชประเภทนี้ได้แก่ ผักปลั่ง ผักลีนปี ผักเสี้ยน ผักกระเฉง กระถิน ผักกระเจียว เป็นต้น

1.4 ผักพื้นบ้านที่มีคุณลักษณะ อื่นๆ 7 ชนิดกลุ่มนี้เป็นผักพื้นบ้านที่พบในเขตป่าชุมชน ที่สวน และที่นา ของบ้านดอนคู่ที่ไม่สามารถจัดเข้าสามกลุ่มข้างต้นได้เพราะมีคุณลักษณะที่คล้ายกันจึงรวมมาไว้ในกลุ่มที่ 4 ตัวอย่างผักในกลุ่มนี้เช่น ผักแขยง (เป็นผักน้ำพบในที่นา) ผักโขม (ขึ้นตามธรรมชาติ ในที่สวน) ผักตบชวา ผักสาบ ผักเสี้ยน สายบัว หน่อใจดี หน่อไม้ เป็นต้น (รายละเอียดของผักพื้นบ้านแต่ละชนิด ดังปรากฏในตารางที่ 1)

2. **พื้นที่ที่พบผักพื้นบ้าน** ในการรวบรวมสารสนเทศเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน จากข้อมูลภาคสนามจาก 3 บริเวณ คือ ป่าชุมชน ที่สวนที่สวน ซึ่งเป็นที่สาธารณะ ที่ชุมชนนำมาใช้ในการปลูกผักปลอดสารพิษของชุมชนและที่นา จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนามสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ค้นพบดังนี้

2.1 จากการวิเคราะห์พบว่าผักพื้นบ้านหลายชนิดที่พบได้ทั้งในป่าชุมชน ที่สวนและที่นา ในขณะที่บางชนิดพบได้ในที่สวนหรือที่นาเพียงอย่างเดียว การที่ผักพื้นบ้านที่พบได้ในหลายแหล่งหรือเฉพาะแหล่งนั้นถือเป็นข้อมูลสำคัญ เพราะจะมีผลต่อการขยายพันธุ์ ทั้งนี้เพราะพื้นที่ที่เป็นป่าชุมชน ที่นา และที่สวนนั้น จะมีความแตกต่างกันทั้งเรื่องของดิน ความชุ่มชื้นซึ่งจะมีผลต่อการ การเกิดการเจริญเติบโตของพืชผัก และต้นไม้ เช่น ผักพื้นบ้านที่เกิดในป่าชุมชน มักจะเป็นไม้ยืนต้นและทนต่อความแห้งแล้งเพราะป่าชุมชนในภาคอีสาน มักจะเป็นดินทราย และแห้งแล้งเพราะดินไม่อุ้มน้ำ ในขณะที่พืชผักที่เกิดในสวนมักจะเป็นพืชล้มลุกที่ปลูกได้ตามฤดูกาล ส่วนพืชผักที่เกิดในที่นา มักจะเป็นพืชผักน้ำ เป็นต้น ซึ่งผลการศึกษาเมื่อจำแนกผักพื้นบ้านตามแหล่งที่พบเป็นดังนี้

(1) ผักพื้นบ้านที่พบทั้งในป่าชุมชนและที่สวนประกอบด้วย
กระถิน ใบมะตูม ย่านาง ผักกระเจียว

(2) ผักพื้นบ้านที่พบทั้งในป่าชุมชนและที่นา ประกอบด้วย
ผักเพกา (ลั่นฟ้า) ผักสะเดา

(3) ผักพื้นบ้านที่พบในป่าชุมชนเพียงแห่งเดียว ประกอบด้วย
ผักกระโดน ผักขี้เหล็ก ผักแขยง ผักต้ว ผักเม็ก ผักยกมะขาม ผักหวาน มะกอกมะแว้ง หน่อใจดี หน่อไม้

(4) ผักที่พบในที่สวนอย่าเดี่ยว ประกอบไปด้วย บวบเหลี่ยม ผักขจร (สลิด) ผักโขม ผักแคบ้าน ผักตำนิล (ตำลึง) ผักลั่นปี่ ผักสาบ (อีหนู) ผักปลั่ง ผักเสี้ยน ผักหวานบ้าน มะระขี้นก

(5) ผักที่พบในที่นา อย่างเดี่ยว ประกอบด้วย ผักกระฉอง ผักตบชวา ผักแว่น สายบัว

2.2 จากการวิเคราะห์ประเภทและลักษณะผักพื้นบ้านและพื้นที่ที่พบนั้นอาจสรุปได้ว่า 1) ที่นา เป็นพืชผักพื้นบ้านที่เกิดเองตามธรรมชาติ พืชผักที่เกิดขึ้นมานั้นจะมีปริมาณที่มาก บางที่มีพื้นที่เป็นหลายไร่ เช่นผักแว่น สายบัว ผักกระฉอง ผักบุงนา ผักตบชวา เป็นต้น ผักพวกนี้บางครั้งก็ทำความเสียหายให้แก่พืชผลชนิดอื่นซึ่งบางครั้งจึงกลายเป็นวัชพืชไป การเกิดของพืชผักพวกนี้ จะเกี่ยวข้องกับฤดูกาลโดยมากแล้วจะเกิดเก็บเกี่ยวได้ในช่วงของฤดูฝน 2) ป่าโคกโจด ซึ่งเป็นป่าชุมชนบ้านดอนคูพืชผักที่เกิดในป่าถึงแม้จะเป็นพวกพืชยืนต้นหรือต้นไม้ที่ใช้ประโยชน์ได้จากทั้งใบ ดอก และผล และให้ประโยชน์ได้เป็นเวลายาวนาน แต่การให้ผลผลิตนั้นจะให้มากในช่วงต้นฤดูฝนเช่นกัน และ 3) ที่สวน ซึ่งเป็นที่สาธารณะ ชุมชนนำมาใช้ในการปลูกผักปลอดสารพิษของชุมชนเป็นพืชผักที่สามารถปลูกได้และให้ผลแทบทุกฤดูกาล เช่น ใบย่านาง ผักปลั่ง ทั้งนี้การปลูกผักเหล่านี้ก็ต้องอาศัยการรดน้ำด้วยเช่นกัน ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ดิน น้ำ อากาศ มีผลต่อการเจริญเติบโตของผักพื้นบ้านเช่นกัน ประชาชนในชุมชนจะเป็นผู้มีความรู้และความเชี่ยวชาญที่จะรู้ว่าผักพื้นบ้านชนิดใดเกิดอยู่ที่ใดในแต่ละฤดูกาล (ดูรายละเอียดในตารางที่ 1 และ 2)

3. การใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้าน

จากการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้าน พบว่ามีการใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนี้

3.1 ใช้ประโยชน์ในการมาประกอบอาหารในวิถีชีวิตประจำวัน ผักพื้นบ้านทุกชนิดที่ค้นพบทั้ง 3 พื้นที่ในชุมชนนั้น คนในชุมชนล้วนใช้ประโยชน์โดยการนำผักพื้นบ้านมาทำอาหารเป็นหลักทั้งที่ใช้เป็นอาหารหลัก เช่น แกงหน่อไม้ แกงหน่อโจด หรือใช้ประกอบเพื่อเป็นผักที่เป็นส่วนหนึ่งของการปรุงอาหาร หรือใช้จิ้มน้ำพริก ใช้เป็นส่วนประกอบของแกง ลาบ คั่ว เป็นต้น ซึ่งผักเหล่านี้ได้แก่

กระถิน ใบมะตูม ใบย่านาง ผักกระเจอง ผักกระเจียว ผักกระโดน ผักขจร ผักขี้เหล็ก ผักแขยง ผักโขม ผักแคบ้าน ผักตำนิล ผักตั่ว ผักบุงนา ผักปลั่ง ผักเพกา (ลิ้นฟ้า) ผักเม็ก ผักยอดขาม ผักแว่น ผักสะเดา ผักเสี้ยน ผักหวานบ้าน ผักหวานป่า มะกอก มะระขี้นก สายบัว หน่อโจด และหน่อไม้

3.2 ใช้ในการสมุนไพรเพื่อสุขภาพผักพื้นบ้านหลายชนิดมีคุณค่าทางโภชนาการสูง ซึ่งผักพื้นบ้านหลายชนิดที่ชุมชนนำมาปรุงอาหารแต่ในขณะเดียวกันก็ใช้เป็นสมุนไพรในการรักษาโรค และส่งเสริมสุขภาพ เช่น บวมเหลี่ยม ผักขี้เหล็ก ผักลิ้นปี ผักสะเดา ผักสาบ และ มะแว้ง พวกนี้สามารถใช้เป็นยากับคนได้ หรือแม้กระทั่งใช้สรรพคุณในการขับไล่แมลงในสวน เช่น สะเดา เป็นต้น

3.3 ใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจซึ่งการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจนั้นจากการศึกษาในชุมชนพบว่าทำได้หลายทาง เช่น ใช้ผักพื้นบ้านในการเลี้ยงสัตว์ ผักบางชนิดเมื่อเกิดขึ้นมาเป็นจำนวนมาก คนไม่สามารถนำไปปรุงอาหารได้หมด จึงหันมาให้ความสนใจในการนำไปผสมเป็นอาหารสัตว์เพราะสามารถให้คุณค่าทางอาหารสูง สัตว์ชอบกิน เช่น ผักตบชวา ผักโขม ผักกระถิน การใช้ผักพื้นบ้านเหล่านี้ทำให้ลดต้นทุนการผลิตได้และในขณะเดียวกันทำให้สัตว์โตเร็วไม่เป็นโรค นอกจากนี้ยังมีการนำไปจำหน่ายตามฤดูกาลของผักพื้นบ้านแต่ละชนิด โดยเฉพาะผักที่เพิ่มคุณค่าให้กับชุมชนได้ด้วยการเพิ่มรายได้มีดังนี้คือ ตำลึง ผักปลั่ง ใบย่านาง หน่อโจด และ หน่อไม้ ซึ่งเป็นผักพื้นบ้านที่ขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งคนในชุมชนสามารถที่จะไปเก็บผักเหล่านี้ เพื่อนำไปขายให้ครอบครัวอื่นๆ หรือนำไปขายในตลาดก่อให้เกิดคุณค่าเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่งและในชุมชนก็เกิดอาชีพ แม่ค้าขายผักขึ้นมาได้อีก

ตารางที่ 1 สารสนเทศพืชผักพื้นบ้านในท้องถิ่น บ้านดอนตูม ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม

ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	สถานที่พบ	การนำไปใช้ประโยชน์
กระถิน	<i>Leucaena Leucocephala</i> (Lam.) De Wit	Leguminosae-Mimosoideae	ป่าชุมชน และที่สวน	ยอดอ่อนและฝักอ่อนใช้กินเป็นผักได้ เมล็ดนำมาทำ เครื่องประดับ ส่วนต่างๆ เป็นอาหารของสัตว์ ฝักอ่อนให้เส้นใยทำกระดาษได้
บวบเหลี่ยม	<i>Luffa Acutangula</i> (L.) Roxb.	Cucurbitaceae	ป่าชุมชน	เป็นสมุนไพร
ใบมะตูม	<i>Aegle Marmelos</i> (L.) Corrèa Ex Roxb.	Rutaceae	ป่าชุมชน และที่สวน	ยอดอ่อนผลดิบใช้รับประทานเป็นผักยอดอ่อนออกตลอดปี
ใบย่านาง	<i>Tiliacora Triandra</i> (Colebr.) Diels	Menispermaceae	ป่าชุมชน และที่สวน	เป็นอาหารและเครื่องปรุงรส ใบย่านางและน้ำคั้นจากใบ
ผักกระเจอง	<i>Limnocharis Flava</i> (L.) Buchenau	Limnocharitaceae	ที่นา	ต้นอ่อนก้านใบอ่อนและดอกอ่อนสามารถรับประทานเป็นผักสดแก้มักกับส้มตำ ลวกก้อย นำพริกและยังทำเป็นผักสุกโดยการดองเป็นผักจิ้ม นำพริกขี้หนูสวนนำมาปรุงเป็นก้อยผัก ทำให้รสชาติของผักพริกขี้หนูอ่อนมากขึ้น
ผักกระเจียว	<i>Curcuma Alismatifolia</i> Gagnep.	Zingiberaceae	ป่าชุมชน และที่สวน	ใช้รับประทาน ให้นำดอกอ่อนมาลวกจนสุกจิ้มกับน้ำพริก หรือจะกินดอกสดก็ได้ บางบ้านนิยมนำมาทำแกงส้ม
ผักกระโดน	<i>Careya Sphaerica</i> Roxb.	Lecythisaceae	ป่าชุมชน	เป็นผักจิ้ม นำพริก ก้อย ลาบ
ผักจรู (สลัด)	<i>Telosma Minor</i> Craib	Asclepiadaceae	ที่สวน	เป็นผักจิ้ม นำพริก
ผักขึ้นเหล็ก	<i>Senna Siamea</i> (Lam.) Irwin & Barneby	Leguminosae-	ป่าชุมชน	เป็นสมุนไพร ส่วนใหญ่ใช้นำมาประกอบอาหารทำเป็นอาหารประเภทแกง
ผักเขียง	<i>Limnophila Geoffrayi</i> Bonati	Scrophulariaceae	ป่าชุมชน	ใช้ทำอาหาร

ตารางที่ 1 สารสนเทศชื่อผักพื้นบ้านในท้องถิ่น บ้านดอนตูม ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม (ต่อ)

ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	สถานที่พบ	การนำไปใช้ประโยชน์
ผักโงม	Amaranthus Sp.	Amaranthaceae	ที่สวน	เป็นสมุนไพร ใช้ทำเป็นอาหาร และเป็นอาหารสัตว์ได้
ผักแคบ้าน	Sesbania Grandiflora (L.) Desv.	Leguminosae (Fabaceae) - Papilionoideae	ที่สวน	ใช้ยอดแคอ่อน ดอกแคและได้ แกง หรือลวกเป็นผักจิ้ม
ผักตบชวา	Eichhornia Crassipes (C.Mart.) Solms	Pontederiaceae	ที่นา	ดอกอ่อนและก้านใบอ่อนกินเป็นผักจิ้ม นำมาพริกหรือทำแกงส้มใช้เป็นอาหารเลี้ยงสัตว์
ผักตำลึง หรือ ผักติ้ว	Coccinia Grandis (L.) Voigt.	Cucurbitaceae	ที่สวน	รับประทานสดๆ หรือลวกจิ้มกับน้ำพริก
ผักนึ่งนา	Cratogeomom Formosum (Jack) Dyer	Guttiferae	ป่าชุมชน	ยอดอ่อนและดอกอ่อนของผักติ้วมีรสเปรี้ยว ใช้กินสดกับอาหารประเภทน้ำพริก
ผักปลัง	Ipomoea Aquatica Forssk.	Convolvulaceae	ที่นา	ยอด ใบอ่อน นำมารับประทานสดหรือลวกดื่มให้สดเป็นผักจิ้มกับน้ำพริก
ผักเพกา (ลิ้นฟ้า)	Basella Rubra L.	Basellaceae	ที่สวน	ต้มให้สดเป็นผักจิ้มกับน้ำพริก
	Oroxylum Indicum (L.) Kurz	Bignoniaceae	ป่าชุมชน และที่นา	ดอกอ่อน นำมาลวกหรือต้มให้สุกรับประทาน ผักอ่อน มีรสขมใช้วิธีเผาไฟให้สุกเพื่อลดรสขม
ผักเม็ก	Syzygium Gratum (Wight) S.N. Mitra Var. Gratum	Myrtaceae	ป่าชุมชน	ชูดผิวน้ำที่หมักฟอก นำไปรับประทานเป็นผักจิ้มกับน้ำพริก ลาบ ก้อย ยำ
ผักยอดชาม	Tamarindus Indica L.	Leguminosae- Caesalpinioideae	ป่าชุมชน	ยอด ใบอ่อน นำมารับประทานสด
ผักลิ้นปี่	Emilia Sonchifolia (L.) Dc.	Compositae	ที่สวน	ใช้รับประทานเป็นอาหาร ยอดใช้ทำอาหาร ประเภทแกงเพื่อให้อร่อย เป็นสมุนไพร

ตารางที่ 1 สารสนเทศชื่อผักพื้นบ้านในท้องถิ่น บ้านดอนตูม ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม (ต่อ)

ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	สถานที่พบ	การนำไปใช้ประโยชน์
ผักแว่น	MarsileaCrenataC.Presl	Marsileaceae	ที่นา	ยอดอ่อนและเถาอ่อนรับประทานเป็นผักสด
ผักตะเตา	AzadirachtaIndicaA.Juss. Var. SiamensisValeton	Meliaceae	ป่าชุมชน และที่นา	เป็นสมุนไพร ดอกใช้เป็นผักกินร่วมกับอาหารประเภทหน้าพริกและใช้เป็นส่วนผสมในการทำจัดแมงแดง
ผักถาบ (อินูน)	AdeniaVindifloraCraib	Passifloraceae	ที่สวน	เป็นสมุนไพร
ผักเสี้ยน	Cleome Gynandra L.	Capparataceae	ที่สวน	นำมาดองรับประทานร่วมกับอาหารประเภทหน้าพริก
ผักหวานบ้าน	SauropusAndrogynus (L.) Merr.	Euphorbiaceae	ที่สวน	นำมาใช้กินเป็นผักคือใบและยอดอ่อน
ผักหวานป่า	MelienthaSuavis Pierre	Opiliaceae	ป่าชุมชน	ใช้ประกอบอาหารประเภทผัด แกง เป็นต้น ผักหวานป่าจัดเป็นผักที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูงชนิดหนึ่ง
มะกอก	SpondiasPinnataKurz	Anacardiaceae	ป่าชุมชน	ใช้ประกอบในการปรุงอาหารเช่นเป็นส่วนผสมในการทำส้มตำ เป็นต้น
มะระขี้นก	MomordicaCharantia Linn.	Cucurbitaceae	ที่สวน	เป็นผักใช้กินกับอาหารประเภทหน้าพริก
มะระแว้ง	SolanumIndicum L.	Solanaceae	ป่าชุมชน	ใช้เป็นสมุนไพร
สายบัว	NymphaeaPubescensWilld.	Nymphaeaceae	ที่นา	ใช้เป็นส่วนประกอบในการทำอาหารประเภทแกง และกินสด
หน่อไฉด	VietnamosasaCiliata (A. Camus) Hguyen.	Gramineae	ป่าชุมชน	รับประทานเป็นอาหาร
หน่อไม้	ไม่สามารถระบุได้	Poaceae	ป่าชุมชน	ใช้เป็นส่วนประกอบอาหารในการทำอาหารประเภทแกง หรือใช้ต้มกินกับอาหารประเภทหน้าพริก

ตารางที่ 2 สารสนเทศชื่อผักพื้นบ้านในท้องถิ่น บ้านดอนดู่ ต.คันธารราษฎร์
อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม จำแนกตาม แหล่งที่พบและประโยชน์

ชื่อผัก	แหล่งที่พบ			ประโยชน์			
	ป่าชุมชน	ที่สวน	ที่นา	อาหารคน	อาหารสัตว์	สมุนไพร	ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
กระถิน	✓	✓		✓	✓		เมล็ดนำมาทำเครื่องประดับ เปลือกให้เส้นใยทำกระดาษ
บวบเหลี่ยม	✓				✓	✓	
ใบมะตม	✓	✓		✓		✓	
ใบย่านาง	✓	✓		✓		✓	
ผักกระเจอง			✓	✓			
ผักกระเจียว	✓	✓		✓			
ผักกระโดน	✓			✓			
ผักขจร (สลิด)		✓		✓			
ผักชีเหล็ก	✓			✓		✓	
ผักแขยง	✓			✓			
ผักโขม		✓		✓	✓	✓	
ผักแคบ้าน		✓		✓			
ผักตบชวา			✓	✓	✓		
ผักตำน้ำ หรือ ตำลึง		✓		✓			✓
ผักตั่ว	✓			✓			
ผักบุงนา			✓	✓			
ผักปลัง		✓		✓			✓
ผักเพกา (ลั่นฟ้า)	✓		✓	✓			
ผักเม็ก	✓			✓			
ผักยอดขาม	✓			✓			
ผักลั่นปี่		✓		✓		✓	
ผักแว่น			✓	✓			
ผักสะเดา	✓		✓	✓		✓	
ผักสาบ (อินูน)		✓		✓		✓	
ผักเสี้ยน		✓		✓			
ผักหวานบ้าน		✓		✓			
ผักหวานป่า	✓			✓			
มะกอก	✓			✓			
มะระขี้นก		✓		✓		✓	
มะแว้ง	✓			✓		✓	
สายบัว			✓	✓			
หน่อใจดี	✓			✓			✓
หน่อไม้	✓			✓			✓

4. การฟื้นฟูและขยายพันธุ์ผักพื้นบ้าน

พืชผักพื้นบ้านที่ชุมชนได้มีการเก็บเมล็ดเพื่อใช้ในการขยายพันธุ์คือ ผักปลัง นอกจากการจัดเก็บเองแล้วนั้น ชุมชนยังมีการแลกเปลี่ยนพันธุ์ซึ่งกันและกัน

ในการศึกษาค้างนี้ยังพบว่าในการปลูกผักนั้นมีการดูฤกษ์ยามในการปลูกผักเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี และผักที่ปลูกในวันพฤหัสบดีจะทำให้ผักที่ปลูกในวันนี้สวยงาม และต้องปลูกตามชนิดของผักตามอุปนิสัยของผู้ปลูก เช่น ผู้ที่มีร้อนก็จะปลูกผักได้ไม่ดี นอกจากนั้นก็มีการบอกกับเจ้าที่เจ้าทางก่อนปลูก

ส่วนกระบวนการในการฟื้นฟูและการเก็บพันธุ์ผักเพื่อใช้ขยายพันธุ์นั้นควรเริ่มจาก 1) การพิจารณาว่าผักพื้นบ้านชื่อใดที่กำลังจะสูญหาย โดยการพิจารณาว่าผักพื้นบ้านชื่อใดที่ยังนิยมนำมาใช้ประโยชน์ และที่ไม่ใช้ประโยชน์แล้ว และพิจารณาว่าผักพื้นบ้านแต่ละชื่อนั้นสามารถใช้อะไรในการที่จะขยายพันธุ์ได้ 2) พิจารณาวิธีการฟื้นฟู ส่วนใหญ่แล้วจะคำนึงว่าวิธีการฟื้นฟูนั้นต้องดูจากประเภทของผักพื้นบ้านว่าชุมชนสามารถทำได้ด้วยตนเองหรือไม่ เช่น หากผักพื้นบ้านเป็นประเภทที่มีเมล็ดและสามารถที่จะเพาะพันธุ์ได้เองก็จะทำได้ด้วยตัวของชุมชนเอง แต่หากใช้วิธีการแบบอื่นๆ ชุมชนจะต้องปรึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากเกษตรกรตำบล หรือ เกษตรอำเภอดต่อไป 3) การดำเนินการจากการสนทนากลุ่มนั้นชุมชนมีความเห็นว่าจะใช้วิธีการจัดการในแต่ละครัวเรือน ที่สามารถเพาะพันธุ์ผักพื้นบ้าน แล้วแจกจ่ายให้กับครัวเรือนอื่นๆ หรือใช้การแลกเปลี่ยนพันธุ์หรือกล้าพันธุ์ ซึ่งชุมชนก็ได้มีการจัดทำกันอยู่แล้ว อีกประการหนึ่งนั้นคือการให้ความรู้กับเด็กและเยาวชนของชุมชน ด้วยการให้โรงเรียนสอนเกี่ยวกับผักพื้นบ้านที่มีในชุมชน

อภิปรายผล

ผักพื้นบ้านที่สามารถให้รายได้เพิ่มของชุมชน คือ ตำลึง ผักปลัง หน่อไจ และหน่อไม้โดยเฉพาะช่วงเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนสิงหาคมที่เป็นช่วงให้ผลผลิตเป็นปริมาณมาก ทำให้ชุมชนมีรายได้จากการขายผักพื้นบ้านได้ โดยเฉลี่ยประมาณ 4000 - 5000 บาท ต่อหลังคาเรือนต่อปี นอกจากนั้นแล้วพืชผักธรรมชาติที่พบทั้ง 33 ชนิดนี้ยังมีประโยชน์ในการนำไปบริโภคเป็นอาหาร หรือเป็นเครื่องเคียงกับรสชาติของอาหารอีสานที่มีรสออกเค็ม หรือเผ็ด ช่วยเพิ่มรสชาติให้อาหารมีรส

กลมกล่อม และมีคุณค่าเป็นสมุนไพร ซึ่งจะเห็นได้ว่าคนอีสานมักบริโภคพืชผักพื้นบ้านที่ขึ้นเองตามธรรมชาติทั้งนี้พืชผักเหล่านี้ไม่มีสารเคมี

นอกจากนั้นแล้วยังมีผักพื้นบ้านอีกหลายชนิดที่ชุมชนไม่นำมาบริโภคแล้ว เช่น ผักตบชวา และผักแว่น เพราะส่วนใหญ่ชุมชนจะนำไปใช้เป็นส่วนประกอบอาหารผสมอาหารให้กับสัตว์เลี้ยงภายในชุมชน อีกทั้งชุมชนมีความกังวลกับสารเคมีที่ใช้ในการทำนาและส่งผลกระทบต่อผักที่อยู่ในบริเวณที่นา

การฟื้นฟูและการขยายพันธุ์ผักพื้นบ้านที่พบนั้นคือการเก็บพันธุ์ไว้เอง เช่น ผักปลัง มีการแลกเปลี่ยนพันธุ์พื้นบ้านภายในชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนบ้านดอนตูมยังมีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อีกทั้งชุมชนยังมีความเชื่อด้านภูมิปัญญาในการขยายพันธุ์ผักพื้นบ้าน เช่น การมีฤกษ์ยามในการปลูกผัก หรือต้องมีการปลูกวันพฤหัสบดีซึ่งเป็นวันดีของการปลูกผัก หรือการดูแลของผู้ปลูกผัก ต้องเป็นคนมือเย็นจึงจะปลูกผักได้สวยงามและมีผลผลิตที่ดี เป็นต้น

กระบวนการในการฟื้นฟูและการขยายพันธุ์มี ดังนี้ คือ

1. พิจารณารายชื่อผักพื้นบ้านว่ามีชนิดใดที่กำลังจะสูญหายไปและการนำไปใช้ประโยชน์ โดยส่วนใหญ่เห็นว่าผักที่ควรทำการฟื้นฟูนั้น เป็นผักที่ใช้ประโยชน์ในการทำอาหารและใช้ในการสมุนไพร และยังมีผักพื้นบ้านบางประเภทที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ตลอดปี เช่น ผักปลัง ผักตำนิล และใบย่านาง เป็นต้น

2. พิจารณาวิธีการฟื้นฟูชุมชนได้มีวิธีการฟื้นฟูอยู่บ้างแล้ว ด้วยวิธีการเพาะพันธุ์ผักพื้นบ้านบางประเภทเท่านั้น ด้วยการจัดหาเมล็ดของผักพื้นบ้านซึ่งส่วนใหญ่จะได้จากผักพื้นบ้านแบบลุ่มลูก เช่น ผักปลัง ผักตำนิล เป็นต้น แต่ถ้าเป็นผักพื้นบ้านประเภทยืนต้น ต้องหาวิธีการฟื้นฟูด้วยวิธีการตอนกิ่ง หรือปักชำ ซึ่งต้องได้มีการปรึกษาและพูดคุยกับนักการเกษตรตำบล หรือ นักการเกษตรอำเภอ ทั้งนี้เพราะชุมชนไม่มีความรู้ในการเกษตรที่ลึกซึ้งมากนัก

3. วิธีการดำเนินการเนื่องจากชุมชนได้มีวิธีการดำเนินการฟื้นฟูผักพื้นบ้านบางประเภทอยู่แล้วด้วยความรู้ที่ได้จากการสืบทอดต่อกันมา ด้วยวิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้าน แล้วนำมาตากแห้ง แล้วทำการเพาะกล้า เพื่อการแลกเปลี่ยนกันในชุมชน นอกจากนี้ยังได้เสนอแนวคิดในการให้โรงเรียนได้มีการสอด

แทรกเรื่องผักพื้นบ้านให้กับนักเรียนในโรงเรียนบ้านดอนดู่ เพื่อให้เด็กได้รู้จักพืชผักพื้นบ้านรอบชุมชนของตนเอง

อีกทั้งยังพบว่าไบบ่านางซึ่งเป็นผักที่เกิดเองตามธรรมชาติที่ขึ้นในบริเวณป่าชุมชน และสวนที่ปลูกผัก แม้ว่าชุมชนได้พยายามกำจัดออกไป แต่ก็มักเกิดเองตามธรรมชาติ ชุมชนได้พยายามที่จะหาเอกลักษณ์หรือผักประจำท้องถิ่นของชุมชน ทำให้ชุมชนจะให้ไบบ่านางเป็นพืชผักสัญลักษณ์ของชุมชนบ้านดอนดู่ เพราะเป็นผักที่เกิดขึ้นเอง และมีมากในชุมชนบ้านดอนดู่

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน

ปัญหาและอุปสรรคในการทำการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากช่วงการเก็บข้อมูลเป็นช่วงที่ผักพื้นบ้านบางชนิดไม่มีในช่วงระยะเวลานั้น ทำให้ไม่สามารถถ่ายภาพจากสถานที่จริงได้ ประกอบกับระยะเวลาในการทำงานวิจัยมีเวลาจำกัด ทำให้การสำรวจข้อมูลต้องกำหนดเวลาให้เหมาะสมกับเวลาการทำงานวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การทำการวิจัยสำรวจข้อมูลจากแหล่งปฐมภูมิ จำเป็นอย่างมากที่ต้องใช้เวลาในการจัดเก็บข้อมูล โดยต้องอาศัยเวลาให้เหมาะสมกับพื้นที่ที่ทำการจัดเก็บข้อมูล และผู้วิจัยก็ต้องเป็นผู้กำหนดระยะเวลาให้เหมาะสม

บรรณานุกรม

กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่นสำนักพัฒนาเกษตรกรรมส่งเสริมการเกษตร.

ภูมิปัญญาท้องถิ่น. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม, 2555, จาก <http://tkagri.doae.go.th/indexhome.php>

กิจปพน ศรีธานี. (2555). **รูปแบบการจัดการความรู้ด้านสุขภาพชุมชน (Knowledge Management Model for Community Health).** วิทยานิพนธ์

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ความหมายของผักพื้นบ้าน. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม, 2555, จาก <http://www.krudang.com/sheet/pak/kwammy.htm>

จิราพรรณ สวัสดิพงษ์. (2543). **เทคนิคและวิธีการสืบค้นสารสนเทศ.** เชียงใหม่: สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ฉันทนา เวชโอสถศักดา. (2553). **โครงการการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการผลิตพืชปลอดสารพิษของชุมชนบ้านดอนดู่ ต.คันธารราษฎร์ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม**. มหาสารคาม: สาขาวิชาสารสนเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ณรงค์ มูลคำ. (2553). **ปลูกผักพื้นบ้านอาหาร-ยาต้านโรค**. กรุงเทพฯ: Feel good Publishing.
- ณัฐ อัจฉิมิต. (มปป.). **การบรรยายประชุมวิชาการเรื่องคุณค่าทางโภชนาการของพืชผักพื้นบ้านในประเทศไทย**. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2555, จาก http://www.thaicam.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=144:2009-09-20-14-26-09&catid=71:2009-09-20-11-54-09&Itemid=120
- เตือนใจ นุชดำรง และ ธีรยุทธ สมตน. (2548). **พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน : พืชอาหารป่าวชาวอีสาน**. ม.ป.ท.: กลุ่มงานนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมป่าไม้สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืชกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช.
- ธวัชชัย สันติสุข. (มปป.). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 21**. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2555, จาก <http://kanchanapisek.or.th/kp6/New/sub/book/book.php?book=21&chap=7&page=t21-7-infodetail02.html>
- ธีระวุฒิ ปัญญา. (2553). **สุดยอดตำรับยาอายุวัฒนะจากผักพื้นบ้านใกล้ตัว**. กรุงเทพฯ : ริช.
- บัญญัติ ตะนาวศรี และคนอื่นๆ. (2551). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการผักพื้นบ้านอาหารพื้นเมืองสู่กระบวนการเรียนรู้ตำบลต้นธงอำเภอเมืองจังหวัดลำพูน**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- บุญส่ง เอกพงษ์, นพมาศนามแดง และทวีศักดิ์วิยะชัย. (2552). **รายงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมฉบับสมบูรณ์โครงการการสำรวจวัฒนธรรมการปลูกผักพื้นบ้านเชิงเศรษฐกิจในจังหวัดอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ประภาวดี สืบสนธิ์. (2543). **สารสนเทศในบริบทสังคม** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย.

- พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 21. สืบค้น
เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2555, จาก [http://kanchanapisek.or.th/kp6/
BOOK21/chapter7/t21-7-l1.htm](http://kanchanapisek.or.th/kp6/BOOK21/chapter7/t21-7-l1.htm)
- พินิตนาฏ ลัคนาโฆสิต และคนอื่นๆ. (2537). **ภูมิปัญญาท้องถิ่น : ภูมิปัญญา
การใช้พืชผักพื้นบ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช**. สืบค้นเมื่อวันที่
8 พฤษภาคม 2555, จาก [http://www.culture.go.th/research/
south/37_7.html](http://www.culture.go.th/research/south/37_7.html)
- พาศินีพันธุ์ ชัตรอำไพวงศ์, สุธิดา รัตนวาณิชย์พันธ์ และมาลี ทวีวุฒิมอมร. (2544).
**รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน : กรณีศึกษา
อาหารพื้นบ้านไทยภาคกลาง : บ้านคลองน้ำใสหมู่ 1 และหมู่ 10
ตำบลท่าช้างอำเภอเมืองจังหวัดจันทบุรีและบ้านท่าควายหมู่ 3
ตำบลสายทองอำเภอป่าโมกจังหวัดอ่างทอง (พิมพ์ครั้งที่ 2).**
กรุงเทพฯ : พี. เพรส.
- เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (บรรณารักษกร). (2548). **ผักพื้นบ้านกับสังคมไทย**. นนทบุรี:
ศูนย์พัฒนาตำราการแพทย์แผนไทยมูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา.
พืชผักพื้นบ้านนครศรีธรรมราช 103 ชนิด. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2555, จาก
[http://www.tungsong.com/NakhonSri/
vegetable/vegetable.html](http://www.tungsong.com/NakhonSri/vegetable/vegetable.html)
- มาโนช วามานนท์และคนอื่นๆ. (มปป.) **ภูมิปัญญาท้องถิ่น : พืชผัก**. สืบค้นเมื่อ
วันที่ 8 พฤษภาคม 2555, จาก [http://www.tungsong.com/NakhonSri/
vegetable/vegetable.html](http://www.tungsong.com/NakhonSri/vegetable/vegetable.html)
- มาโนช วามานนท์ และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (บรรณารักษกร). (2540). **ผักพื้นบ้าน :
ความหมายและภูมิปัญญาของสามัญชนไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ:
สถาบันการแพทย์แผนไทยกรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข.
- มาลี ล้ำสกุล. (2545). **เอกสารการสอนชุดวิชาสารสนเทศศาสตร์เบื้องต้น
เล่ม 1 หน่วยที่ 1 ปรับปรุงครั้งที่ 1**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช.
- มาลี ล้ำสกุล. (2549). **สารสนเทศและสารสนเทศศาสตร์ใน เอกสารการสอนชุด
สารสนเทศศาสตร์เบื้องต้น**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- มหัศจรรย์ผักพื้นบ้าน. (มปป.) สืบค้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2555, จาก <http://arts.kmutt.ac.th/ssc210/Group%20Project/ASSC210/how%20to%20eat/puk.html>
- เย็น กุ๊ววรรณ. (2546). ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการจัดการสารสนเทศ ใน **ประมวลสาระชุดวิชาสัมมนาการจัดการสารสนเทศหน่วยที่ 1**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.
- ราชบัณฑิตสถาน. (2532). **ศัพท์บัญญัติอังกฤษ-ไทย-ไทย-อังกฤษ** (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน.
- ราชบัณฑิตสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถานพ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตสถาน.
- ลลิตาธีระสิริ. (2552). **ผักพื้นบ้านด้านโรค**. กรุงเทพฯ : รวมทรงคนี่.
- สถาบันการแพทย์แผนไทย. (มปป.) **คุณค่าของผักพื้นบ้านเว็บไซต์วิชาการดอทคอม**. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2555, จาก <http://www.vcharkarn.com/varticle/39678>
- สุทธิรา ชุมกระโทก และคนอื่นๆ. (2548). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องการพัฒนาพืชผักพื้นบ้านอีสานเพื่อเศรษฐกิจชุมชน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อนันศักดิ์ พวงอก. (2547). **พฤติกรรมและการแสวงหาสารสนเทศของอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ**. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- Baca, M., & Getty Research Institute . (2008). **Introduction to metadata**. 2nd ed. Los Angeles, CA: Getty Research Institute.
- Dictionary of information science and technology. (2007). Hershey, PA Idea Group
- Hague, Cliff. (n.d.). **Transect Walks as a Participatory Way of Creating New Stories or Information for Designers**. Retrieved 14 พฤษภาคม, 2555, from www.tifpro.eu/.../Transect+Walks+as+a+Participatory+Way+by+Cliff
- International encyclopedia of information and library science. (2003). New York, NY Taylor& Francis Group.